

Article

XONOBODDA DAVOLASH-SOG'LOMLASHTIRISH VA REKREATSION TURIZMNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI TARIXIGA DOIR MULOHAZALAR

Madaxanov A.A.¹, Madaxanov A.S.², Xalilov I.X.²

1. Markaziy - Osiyo halqaro tibbiyot universiteti, Jalolobod, Qirg'iziston.

2. Andijon davlat tibbiyot instituti, Andijon, O'zbekiston.

Abstrakt. Maqolada O'zbekiston Respublikasining eng olis xududida joylashgan – Xonobodda davolash-sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion turizmning shakllanishi va rivojlanishida shahar va uning yaqin atrofida mavjud bo'lgan tabiiy shifobaxsh omillar muhim rol o'ynaganligiga doir ma'lumotlar keltiriladi. O'zlarining ona shahriga bo'lgan mehri, aql zakovati bilan, bu yerda betakror sog'lomlashtirish majmuasini yaratayotgan insonlarning fidokarona mehnatlari haqida tarixiy ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Xonobod, Xontaxt, "Fazilman ota" bulog'i, "Absattor ota" "Andijon dengizi" dam olish maskani, "Xonobod" sanatoriysi, Solijon Mehmonov.

Dolzarbligi. O'zbekiston Respublikasida turizmning barcha turlarini, jumladan davolash-sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion turizmni tashkil etish va rivojlantirishning beqiyos imkoniyatlari mavjud. Respublikaning ana shunday beqiyos imkoniyatlar mujassamlashgan go'shalaridan biri – Andijon viloyatining Xonobod shahri va uning yaqin atrofi hududlaridir.

O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning huquqiy-me'yoriy asoslarini yaratishga alohida e'tibor berilmoqda [2,3].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 16 avgustdagi "2018-2019 yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3217-son Qarori bilan tasdiqlangan "2018-2019 yillarda turizmni rivojlantirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar dasturi"ga binoan, respublikadagi turistik resurslarga boy Andijon viloyatining Xonobod shahrida ham keng ko'lamdagi yaratuvchilik ishlarini olib borish rejalashtirilgan [1].

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2022 yil 30 apreldagi PQ № 232-sonli qarori chiqdi. Ushbu Qarorning amalga oshirilishi 2022 yil 1 iyundan boshlab, "O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!" dasturi doirasida jamoa tashkilotlariga ish beruvchilar tomonidan xodimlar uchun yiliga bir marotaba maxalliy sayohatga chiqish imkonini yaratish qoidalarini kiritildi [4]. Ushbu Qarorning amalga oshirilishi va O'zbekistonda Yevropa darajasidagi birinchi – Xonobod – Muynak turistik magistralinining yaqin ikki yilda ishga tushirilishi, har ikki shaharlarda tibbiy va sog'lomlashtiruvchi turizmni yanada rivojlantirish imkonini berishi tabiiy. Shuningdek, O'zbekistonga uchuvchi loukasterlar va aviakompaniyalar soni keskin oshirilishi rejalashtirilmoqda [13]. Ushbu rejaning bajarilishi esa, Yevropaning shimolida joylashgan davlatlarda yashaydigan aholini O'zbekistonda, jumladan yozda juda isib, qishda o'ta sovib ketmaydigan Xonobodning tabiiy iqlim sharoitlarida davolash va sog'lomlashtirish imkonini

beradi. Ushbu qonuniyatli holatdan kelib chiqib, avvalo Xonobodda davolash-sog'lomlashtirish va rekreatsion turizmning shakllanishi va rivojlanish tarixini chuqur va atroflicha o'rganish lozim, deb hisoblaymiz.

O'zbekiston Respublikasining eng sharqiy xududda joylashgan Andijon viloyatining Xonobod shahrini vodiya turizm o'chog'iga aylantirishda muhim ahamiyatga ega yaratuvchilik ishlarining ilmiy asoslari yaratilmoqda [6,7,10,11,14]. Yuqorida keltirilgan ilmiy ishlarni atroflicha o'rganish shuni ko'rsatdiki, ularning mualliflari Xonobodda sog'lomlashtiruvchi turizmning ayrim tomonlarinigina o'rganishgan. Fikrimizcha, ushbu maskanda davolash-sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion turizmning shakllana borishi va rivojlanishi tarixini o'rganish ham muhim ahamiyatga ega. Zero, tadqiqot natijasida olinadigan ma'lumotlar, Xonobodda kelajakda aholiga sifatli va samarali davolash-sog'lomlashtirishga va mazmunli dam olishga doir xizmatlar ko'rsatishni ta'minlashga qaratilgan real chora-tadbirlarni ishlab chiqishda ilmiy asos bo'la oladigan manbaalardan biri bo'lib qolishi mumkin.

Tadqiqot maqsadi. O'zbekiston Respublikasining olis xududlaridan biri - Xonobod shahri va uning yaqin atrofida davolash-sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion turizm doirasidagi tadbirlarni yanada jadal va samarali olib borishda beqiyos poydevor bo'lib xizmat qiladigan tarixiy ma'lumotlar majmuasini yaratish va taxlil qilish.

Materiallar va usullar. Tadqiqot tabiat, jamiyat va kishi tafakkurini shakllanishi va rivojlanishini tarixini o'rganishda tizimli yondoshish va tizimli taxlil prinsiplariga asoslangan holda, sotsiologik, tibbiy-geografik, nostandart kuzatish, hujjatli manbaalarda qayd etilgan statistik va boshqa ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish usullarini qo'llash orqali amalga oshirildi.

Natijalar va muxokama. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Arxeologiya instituti olimlarining 2020 – 2021 yillarda olib borgan dala tadqiqotlari natijasida, xozirgi Xonobod xududining tog' yonbag'rida miloddan avval I ming yillik boshlarida o'troq ziroatkor Sho'raboshot va o'troqla-shayotgan ko'chmanchi Eylaton madaniyatlariga

oid mozor va manzilgohlar qayd etildi. Ajdodlarimiz, tabiiyki bir joyda ikki ming yil davomida uzluksiz hayot kechirishi, bevosita bu xududdagi mavjud iqlim sharoiti, serunum erlar hamda suv manbaasining barqarorligi bilan bog'liq bo'lgan [5,9].

Tarixan Buyuk ipak yo'li chorrahalarida joylashgan eng go'zal va karvonlar safari uchun qulay hisoblangan Farg'ona vodiysining [8,13] sharqida joylashgan bugungi Xonobod shahri, hali mo'jazzgina qishloq bo'lgan davridayoq elga ovoza bo'lgan edi. Ushbu qonuniyatli hol islom ilmining jonkuyar targ'ibotchilaridan bo'lgan ulamo Sayid Fozilmon Dehlaviy umrining bu erda o'tgan davri, jumladan ushbu maskanning beqiyos havosiyu, shifobaxsh buloq suvidan bahramand bo'lib, og'ir dardiga davo topishi bilan bog'liqdir [10,12].

Ma'lumki, XX asrning 60-yillarida, O'zbekiston Respublikasining eng sharqida joylashgan Xonoboddan oqib o'tadigan Qora daryo hisobiga yirik suv inshooti – Andijon suv omborining yaratilishiga doir ishlar rejalashtirilishi davom etdi. Ushbu qurilish loyiha smetasi Toshkentdagi “Sredazgidrovod xlopok” loyiha instituti tomonidan tuzilgan loyiha bilan bog'liq, yangi shahar barpo etilishiga asos solindi va 1972 yilda bu shaharga Sovetobod (1992 yilda Xonobod) nomi berildi. Shaharning sharqiy-janubiy xududida suv ombori barpo etishga doir qurilish ishlari boshlab yuborildi. Uning qurilishida ishtirok etish uchun, bu erga sobiq sovet davlatining qator respublikalaridan mutahassislar va ishchilar vakillari ko'chib kelishdi. Balandligi 115,5 metr, uzunligi 1020 metr bo'lgan to'g'on qurilishi bilan paralel ravishda Xonobodda shaharsozlikka, uning har bir qarich erini obodonlashtirishga e'tibor kuchaytirildi [14]. Bu borada ko'p yillar davomida shahar ijroi komitetining raisi lavozimida ishlagan, bugungi Xonobodning shahar ichi, ayniqsa qiradirlarida maftunkor bog'rog'lar yaratishda beqiyos fidoyilik qilgan Solijon Mexmonovning tashabbuskorligi, o'ziga va o'zgalarga nisbatan talabchanligi muhim rol o'ynaganligini e'tirof etish lozim. Shuningdek, Toshkent politexnika institutining arxitektura fakultetini tamomlagan, Moskvadagi arxitektura institutida shaharsozlik bo'yicha malakasini oshirgan bosh arxitektor Omadjon O'rinboevning shaharning nafaqat yaqin, balki uzoq kelajakda ko'rinishini nazarda tutgan holda yaratgan loyihalari asosida ko'p qavatli binolar va ijtimoiy-kommunal ob'ektlari qad ko'tara boshladi.

Xonobodda sarvqomat qayinzorlar, archazorlar, kashtanzorlar va boshqa bog'urog'lar majmualari bunyod etildi. Har bir ekilgan dovdaraxt, gul ko'chatlari shahar rahbarlari va aholining kattayu kichik a'zolarining nafaqat nazorati, balki e'tibori va parvarishida bo'ldi. Natijada, bugungi kunda, sayohlarda bu erda yashayotganlarga havas tuyg'ularini uyg'otadigan, xushbo'ylikka burkangan qiradirlar va istirohat bog'i, ikki qirg'og'idagi osmono'par darahltlar ostidagi ariqchalarda zilol suvlar oqib turadigan jozibador shahar qurildi. Xonobod, o'zining nisbatan katta bo'lmagan o'lchamiga ega bo'lgan xududida “Andijon dengizi” va undan oqib chiqadigan Qoradaryo, Shaxrixon soyi, Andijon soyi, Savay kanali, qiradir ichidan tunnel orqali qo'shni Qirg'iziston respublikasiga o'tkazilgan “Do'stlik” kanali, ikkita ko'l va shaharning ichidan oqib o'tadigan anhor va ariqchalarga boyligi bilan, O'zbekistonda yagona shahardir. Ushbu holat ham shahar iqlimining muloyimligini

ta'minlab turadigan muhim omil bo'lib qolmoqda.

XXI-asrning ikkinchi o'n yilligida Xonobodda davolash sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion turizmni rivojlantirishda «Xonobod» sihatgoxining ochilishi muhim rol o'ynay boshladi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoevning 2017 yilning 2-3 iyun kunlari Andijon viloyatiga tashrifi chog'idagi topshirig'iga asosan, Vazirlar Maxkamasining 28.07.2017 yildagi «2017-2019 yillarda Andijon viloyatining Xonobod shahrini kompleks rivojlantirish» to'g'risidagi № 557-sonli Farmoyish berildi. Ushbu muhim hujjat asosida, «Xonobod» sihatgohi «GM-UZBEKISTAN» aksiyadorlik jamiyati tomonidan qurilib, 2018 yil 11 iyun kuni foydalanishga topshirildi va 10.07.2019 yildan o'z faoliyatini boshladi.

So'ngi yillarda, Sayid Fozilmon Dehlaviy ziyoratgohi va bu erdagi shifobaxsh buloq atrof xududini janubdan o'rab turgan qiradirlarlar o'zlashtirilib, bog' va 150 ta oilaviy dam olish maskanlari va 20 ta oilaviy mehmonxonalar (2022 yil dekabr xolatiga) barpo etildi. Xonoboddagi oilaviy mehmonxonalarning sohibu sohibalari mijozlarning estetik dam olishlari va asablarini tinchlantirishlarini ta'minlaydigan muhit yaratishga ham e'tibor berishmoqda. Cobiq ona tili va adabiyoti o'qituvchisi, Usmonova Zumratxonning shijoati va kattayu-kichik oila a'zolarining mehnatlari bilan tashkil etilgan oilaviy mehmonxonona bu borada ibratlidir. Bir kunlik narxi yuqori bo'lmagan, ammo sanitariya talablari va gigiena me'yorlariga javob beradigan barcha sharoitlar yaratilgan ushbu maskandan yil o'n ikki oy sayohlar arimaydi.

So'ngi yillarda Xonobod shahri Farg'ona vodiysining turizm o'chog'iga aylantirilishida chet ellik investorlar ham ishtirok eta boshlashdilar. Jumladan, tadbirkor Isroilov Nusratillo Ne'matovichning tashabbusi va taklifi bilan Rossiyalik investorlar bu erda “Jannat buloq” rekreatsion turistik maskanini yaratishga asos soldi. Ushbu maskan bir vaqtning o'zida 1000 kishiga xizmat ko'rsatish imkoniga ega.

“Hamkor Stimul Servis” ilmiy tadqiqot markazi rahbari Shohida Sultonovaning tashabbusi bilan “Absattar ota darasi”dagi uchta buloq suvlaridan na'munalar olinib, Toshkentdagi “Dori vositalarini standartlash ilmiy marazi” qoshidagi mahsus laboratoriyada tahlil qilishga erishildi [14]. Xonobodga tashrif buyurgan sayohlar e'tiborini tortadigan jihatlaridan biri, mahalliy axolining inson salomatligiga ijobiy ta'sir etadigan har bir omilni asrab avaylash, ulardan o'zlarida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda unumli foydalanayotganliklaridir. Bu borada pastlikdan yuqoriga – Xontaxtga olib chiqadigan uchta zinapoyali yo'llar mavjudligini ko'rsatib o'tish o'rinli. Eng yuqoriga olib chiquvchi yo'lakdagi zinapoyalarning soni 624 ta. Har tongda, ertalabki badantariyani qiradirlar bag'rida bajarishni turmush tarzining ajralmas qismiga aylantirib olgan mahalliy xalq va sayohlar orasida keksasalar, ayniqsa ayollarning borligi etiborga molikdir.

Bugungi kunda Xonobodning sharqiy-janubiy tomonida mahsus “Yangi O'zbekiston dengizi” loyixasi asosida katta maydonda sun'iy ko'l va uning atrofida sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion oromgoxlar yaratish ishlari davom etmoqda.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida, birinchi marta Xonobod shahri va uning yaqin atrofida davolash-

sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion turizmni shakllanishi va rivojlanishi tarixiga oid ma'lumotlar majmuasi yaratila boshlandi.

Hulosa va takliflar. O'zbekiston Respublikasining eng sharqida joylashgan Andijon viloyatining Honobod shahar va uning yaqin atroflarida davolash-sog'lomashtirish va rekreatsion turizmning shakllanishi va rivojlanishi, avvalo ushbu xududga chevar tabiatning o'zi in'om etgan, qalblarni g'amu-g'ussalardan, badanni dardlardan foriq etuvchi omillar va ulardan oqilona foydalanishni maqsad qilgan insonlarning fidokarona mehnatlari uyg'unlashuvining, qonuniyatli ravishda, namoyon bo'lishidir. Ushbu sahiy hududda mavjud bo'lgan tabiiy shifobaxsh resurslardan nafaqat respublikamizning, balki horijiy davlatlar aholisining sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashda keng foydalanishni tashkil etish mumkin. Albatta, ushbu muhim masala – Xonobodda davolash- sog'lomlashtiruvchi va rekreatsion turizmning ilmiy asoslangan tizimini yaratishni taqozo etadi. Bu borada, amalga oshiriladigan tadbirlar majmuasining dastlabki qatorlarida, har bir shifobaxsh manbaning tarixini mumkin qadar o'rganishni tashkil etish foydadan holi bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 16.08.2017 y. PQ-3217-son "2018-2019 yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha birinchi novbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida tu-rizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart -sharoitlar yaratish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora tadbirlar to'g'risida"gi 2018 yil 3 fevraldagi PF-5326-son Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.01.2019 yildagi "O'zbekis-tonda turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida"gi PF 5611 sonli Farmoniga 1-ilova "2019 –2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm soxasini rivojlantirish Konsepsiyasi"

4. "Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qshimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 30 apreldagi PQ № 232-sonli qarori.

5. Abdullaev B.M. Xonobod kompleks ekspeditsiyasida dastlabki arxeologik tad-qimot mohiyati va dolzarbligi.//Xonobod – turizm gavhari.Xonobod kompleks ekspeditsiyasi tadqiqot natijalariga bag'ishlangan ilmiy-tadqiqot an-jumani materiallari. Xonobod sh.2021y.29-noyabr.

6. Abdullaev G'.,Jabborova G.Xonobodda quyosh charaqlayotgan kunlar.// Vodiy Gav-hari.Ijtimoiy-siyasiy,ma'naviy-marifiy jurnal. 2018 yil, may. 26-33 betlar.

7. Алимова М.Т., Мадаханов А.С., Мадаханов А.А.,Сафарова Г. Целевые под-ходы к использованию рекреационных зон и санаторий Ферганской доли-ны в оздоровлении населения Приаралья.// INTERNATIONAL COMMUNICATION THROUGH THE PRISM OF TOURISM IN UZBEKISTAN: EXPERIENCE, CUR-RENT ISSUES AND PERS-PECTIVES//PROCEEDINGS OF INTERNATIO-NAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE. Samarcand citi,June 27-28, 2019. page.292-294.

8. Джураева К.Т., Ферганская долина //www.

uztour.biz.>ferganskaja dolina

9. Kraxmal K.A. Xonobod mintaqasini shakllanishida geologik va tektonik jarayonlar hamda qadimiy tosh davriga oid topilmalarning ilm-fan va tu-rizm rivojidagi ahamiyati.// Xonobod – turizm gavhari. Xonobod kompleks ekspeditsiyasi tadqiqot natijalariga bag'ishlangan ilmiy-tadqiqot anjuma-ni. Xonobod sh. 2021y. 29-noyabr.

10. Madaxanov A.S., Madraximov D. Sayid Fozilmon Dehlaviy ziyoratgohining Xonobodda ziyorat va sog'lomlashtirish turizmining shakllanishi va rivojlanishidagi o'rni.//Uchinchi Renessans sharoitida turizm soxasini rivojlan-tirish istiqbollari.Ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalarining to'plami. "Ipak yo'li"turizm va madaniy meros xalqaro universiteti.20-21 aprel 2022 y., 102-107 betlar.

11. Turaev B.X., Madaxanov A.S., Tuxtaboev I.I., Chevar tabiat, ezgulikka intilib yashayotgan insonlarning mehri va mehnati bilan yaralgan shahar. // Buyuk Ipak yo'li chorrahalarida ziyorat turizmi Renessansi. Xalqaro ilmiy amaliy anjuman ma'ro'zalarining to'plami. Samarqand davlat universiteti. 24-25 may 2019 yil., 70-75 betlar.

12. O'zbekistonda Yevropa darajasidagi birinchi turistik magistral paydo bo'ladi.// Podrob-no.uz/cat/podrot

13. Шукуров С. Ханабад – город у моря... (очерк).27.11.2005. [https:// centrsia.org .>newsA](https://centrsia.org.>newsA)

14. Xasanova Sh.A..Boyqo'ziev Sh.Uchinchi Renessans sharoitida turizm soxasini rivojlantirish istiqbollari.//Ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalarining to'plami."Ipak yo'li"turizm va madaniy meros xalqaro universiteti.20-21 aprel 2022 y., 17-22 betlar.